

LOUIS A. FISHMAN
**Geç Osmanlı Döneminde
Yahudiler ve Filistinliler**
(1908-1914)

LOUIS A. FISHMAN New York Şehir Üniversitesi, Brooklyn College'da doçent. Türkiye'de siyaseti yakından izlediği gibi, İsrail-Filistin meselesi hakkında da makaleleri vardır. Güncel politika yazıları *Haaretz* gazetesinde yayımlanıyor.

Jews and Palestinians in the Late Ottoman Era, 1908-1914.

Claiming the Homeland

© 2020 Louis A. Fishman

Bu kitabın yayın hakları Edinburgh University Press Ltd'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 3505 • Tarih Dizisi 189

ISBN-13: 978-975-05-3779-0

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDİTÖR Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI El Halil Kapısı'nda dinlenen Türk askerleri, 1910

(Israel Government Press Office)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Funda Dörtkaş

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LOUIS A. FISHMAN

Geç Osmanlı
Döneminde
Yahudiler ve
Filistinliler
(1908-1914)

Anavatanda Hak İddiası

*Jews and Palestinians
in the Late Ottoman Era, 1908-1914
Claiming the Homeland*

ÇEVİREN *Ali Selman*



*Her zaman bana destek olan
sevgili babam Edward
ve sevgili annem Joyce'un anısına
ve bir sonraki kuşaktan sevgili kızım Alumah'a...*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
TEŞEKKÜR.....	11
GİRİŞ	15
Filistinliler	29
Filistin'in Yahudi toplumu	37
Filistin ve Yahudi cemaatlerinin belli bir bağlama oturtulması	42
Bu kitabın kaynakları ve eksikleri	46
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÇATIŞMA ÖNCESİ ZEMİNİN OLUŞUMU	51
Modern Yahudi göçü ve anavatanın yeniden canlandırılması	62
Jön Türk Devrimi: Filistin'de yeni bir dönem?	79
Millet sisteminin yeniden pazarlık konusu edilmesi	87
İKİNCİ BÖLÜM	
KOLEKTİF FİLİSTİNLİ KİMLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	93
Toprak tartışmaları ve köylüler	97
Filistinlilerin göçü: Daran vakası	109
Köylü sorunu ve göç	112
Bardağı taşıran son damla: Filistinliler birleşiyor	116

Anavatan için harekete geçmek.....	120
Siyonizm ve seçimler.....	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAREM-İ ŞERİF VAKASI VE SONRASI	139
Harem-i Şerif vakası	140
Osmanlı Devleti'nin tepkisi	159
Meclis tartışmaları	160
Soruşturma bulguları.....	163
Mecliste ikinci görüşme.....	164
Kudüs'ü yeniden tahayyül etmek: İslâm üniversitesi.....	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİN'İN YAHUDİ CEMAATI BİRLEŞİYOR	177
Arapça-İbranice dil bölünmesi.....	182
İbranicenin dirilişi.....	190
Çoklu cemaatlerden kolektif bir Yişuv'a	195
Kudüs seçim çekişmesi.....	200
Bir Yahudi üniversitesi: Modern eğitimin merkezi olarak Kudüs.....	204
McGregor'un Siyonizm değerlendirmesi.....	207
İstanbul'da dönüşen kimlikler.....	209

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA OSMANLILAR VE SİYONİSTLER	225
Osmanlı Devleti'nde Siyonizm karşıtlığı.....	226
<i>Tasvir-i Efkâr</i> 'daki tartışma ve 1909 tartışması.....	232
Osmanlı Meclisi'nde Siyonist tartışması.....	246
İstanbul'daki Siyonist Cemiyeti	258
SONUÇ	265
KAYNAKÇA	271
DİZİN	285

KISALTMALAR

BEO	<i>Bâb-ı Âli Evrak Odası</i>
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
CZO	Merkez Siyonist Arşivleri, Kudüs
DH.EUM	Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri
DH.EUM.4.Şb.	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri, 4. Şb.
DH.ID	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye
DH.IUM	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Belgeleri
DH.KMS	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri
DH.MKT	Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
DH.MUI	Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
DH.ŞFR	Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri
DH.SYS	Dahiliye Nezareti Siyasî Kısım Belgeleri
DH.UMVM	Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri
MMZC	Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri
MV	Meclis-i Vükelâ
PRO	Kamu Kayıt Ofisi, Britanya Milli Arşivleri

TEŞEKKÜR

Bu kitabı son beş sene içinde üç şehirde –İstanbul, Tel Aviv ve New York– yazdım. Kitabın büyük bir bölümü 2007 yılında Chicago Üniversitesi'nde tamamladığım tezime dayanıyor. Her ne kadar bu kitabın hazırlanmasını zorlaştırsa da, son on yıl boyunca farklı şehirlerde yaşama şansım oldu. Ancak itiraf etmeliyim ki, hayatımın en güzel günlerinden bazıları da bu sayede yaşadım. Söz konusu günlerin büyük bir bölümü gecenin geç saatlerinde İstanbul sokaklarında farklı insanların hikâyelerini dinleyerek (bazen de kendi hikâyemi anlatarak) geçti. Bu yıllar boyunca gazeteciliğe de soyundum ve hiç hayal edemeyeceğim yeni zirvelere ulaştım. Benim için gerçekten heyecan vericiydi. Geçirdiğim bu zaman, gururla kurduğum ve tez biçimi verdiğim yapıyı dağıtıp kitap formunda yeniden kurabilmem için hem ihtiyaç hem de zorunluluktuktu. Elinizdeki kitapta kurulan hikâyenin, siz okuyucuları konuyla ilgili bilginizin ötesine bakıp geç Osmanlı Filistin'i tarihi üzerine yeniden düşünmeye ikna edebilmesini umuyorum.

Bildiklerimin büyük bir bölümünü Osmanlı Filistin'i (ve genelde geç Osmanlı tarihi) üzerine çalışan önemli araştırmacılara borçluyum. Onların ve başka araştırmacıların çalışmaları dönem tarihi üzerine güçlü tartışmalara zemin hazırlarken,

dostlukları da itici güç oldu. Emanuel Beška, Michelle Campos, Julia Phillips Cohen, Bedross Der Matossian, Abigail Jacobson, Vincent Lemire, Roberto Mazza, Devin Naar, Christine Philiou, Avi Rubin ve Salim Tamari'ye müteşekkirim. Onlar ve geç Osmanlı tarihi üzerine çalışan yeni yazarlar, parçası olmaktan heyecan duyduğum bir alan yarattılar. Osmanlı Filistin'i konusunda elbette çok daha fazla çalışma yapılması gerekiyor ve ancak ulusal anlatılar üzerinde çalışmayı sürdürerek tüm karmaşıklıkıyla konuyu kavramaya yaklaşabiliriz.

Çok önce, Hayfa'da lisans eğitimim sırasında birlikte çalışma onurunu yaşadığım önemli hocalarım merhum (ve sevgili) Butrus Abu-Manneh, David Kushner, Ilan Pappé ve Mahmoud Yazbak'a da müteşekkirim. Chicago Üniversitesi'nde merhum Menahem Brinker'den İsrail tarihi ve edebiyatı konusunda çok şey öğrendim. Konuyla doğrudan ilişkili olmasa da Wadad Kadi'nin dersleri hayal edebileceğimden çok daha öğreticiydi. Chicago'daki dersleriyle beni geç Osmanlı dönemine götüren, tezimin ikinci okuru Hasan Kayalı özel bir teşekkürü hak ediyor. Tüm bu yıllar boyunca verdiği destek cömertliğin ötesindeydi ve gerçekten müteşekkirim. Tez danışmanım Rashid Khalidi'nin yol göstericiliği olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı. Desteği hiç eksilmedi, Filistin ve Filistin milliyetçiliği ile ilgili düşünceleri benim çalışmamı da derinden etkiledi.

New York City Üniversitesi'nin bir parçası olan Brooklyn College'a da özel bir teşekkür borçluyum. Evimde gibi hissettirdiler, güzel ve sıcak bir ofis sundular. Bölüm başkanlarım, David Troyansky, Christopher Ebert, Gunja Sengupta, hepsi çok yardımcı oldular. Bölümde samimiyetle destek olan meslektaşlara sahip olmak bir şanstı. Beni cesaretlendirmeleri bu projeyi tamamlayabilmemi sağladı. Sürekli ofiste bulunmama katlanan oda arkadaşım Bilal İbrahim'e de teşekkürler. Yöneticilerimiz Anna Ciarlo, Lorraine Greenfield ve Arlene Neftleberg'e özverili desteklerinden ötürü müteşekkirim. Brooklyn College'daki harikulade (ve çalışkan) öğrencilere teşekkür ederim. Bilhassa konferanslarıma katılan öğrencilere borçluyum, düşünceleri ve hazırladıkları ödevler bilgimi arttırdı.

dı. Kurz öğrenci araştırma asistanı programı sayesinde birlikte çalıştığım Niv Konfino, İbranice basını tarayarak bana yardımcı oldu. Leonid Gozman'ın yorumları elyazması metin üzerinde çalıştığım son günlerde çok yardımcı oldu. Rabia Şirin ile çalışmak özellikle eğlenceliydi ve yardımı paha biçilmezdi. Ona da çok teşekkür ederim.

Bu kitabın yazılması PSC-CUNY ve Brooklyn College'ın Tow Foundation'ından aldığım burs sayesinde. Ayrıca Brooklyn College'dan aldığım Whiting Bursu sayesinde İstanbul'a ve Kudüs'e dönerek araştırmamı tamamlayabildim. Bu iki şehirde bulunan Başbakanlık arşivi ve Merkez Siyonist Arşivi çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederim.

Edinburgh Üniversitesi Yayınları'na şükranlarımı sunarım. Editörleri Nicola Ramsey'in sağladığı destekleyici ve şeffaf süreç günümüz yayıncılık dünyasında çok rastlanan bir durum değil. Yayın kurulu ve kör hakemler yapıcı eleştirileri ve yorumlarıyla katkıda bulundular. Editörleri Kent Schull kendi eserimi daha iyi yorumlamamı sağladı.

Aşağıda adı geçen arkadaşlarımın çeşitli biçimlerde yardımları oldu, destekleri için müteşekkirim: Rifat ve Beti Bali, Giancarlo Casale, Sami Abou Haidar, Joseph Logan, Rakel Sezer, Yoav Shiber, Esther Solomon ve Dror Zeevi. Hardy Griffin son birkaç yıl içinde kitabın bazı bölümlerini okudu, ona da teşekkür borçluyum. Teşekkür edemediğim, yakın arkadaşlarım da dahil, birçok başka insan var. Ayrıca daha az tanıdığım ve *Twitter* ya da *Facebook* gibi ortamlarda birlikte çokça vakit geçirdiğim insanlar var.

Son olarak bu projeyi yıllarca dinleyen aileme teşekkür ederim. Evde *olduğum* günlerde dahi, yüzyıllar arasında sıkışmışlığım, evden ne kadar *uzakta* olduğumun tanığıdır. Elbette umut ve iyimserliğimi Brooklyn'i benim için ikinci bir eve dönüştüren Umut'a borçluyum. Son olarak da kızım Alumah'a, her zaman ilham kaynağım oldu.

GİRİŞ

[Ve] portakalların sarıldığı ambalajlarda ... ne Türkçe ne de Arapça tek bir kelime var... Eğer İbranice ve Davut Yıldızı bu şekilde [portakal ambalajlarında] yer bulur ve propagandası yapılırsa, bu unutulmuş dil Osmanlı top-
raklarında zaten kullanılmakta olan çok sayıda dile ek-
lenecektir, dahası, Davut Yıldızı, Haç ve Hilal arasındaki
mücadeleye er ya da geç dahil olacaktır.¹

Yukarıdaki satırlar Osmanlı Budapeşte konsolosunun 1914 yılı başlarında tartışmalı portakal ve ambalajlarını şikâyet etmek üzere İstanbul'daki içişleri bakanına gönderdiği resmî rapordan alınma. Budapeşte'de manavda portakallara rastlayan bir müşteri, konsolosun bu konuya dikkatini çekmişti. Filistin'in gururu olan bu kalın kabuklu portakalların ilginç yanı, üzerinde Davut Yıldızı damgası vurulmuş, İbranice ve biraz da Almanca yazıların bulunduğu ambalaj kâğıtlarına sarılı olmalarıydı. Osmanlı konsolosunun dikkatini daha fazla çeken ise, bilinen adıyla “*Filistin Portakalları, Palestine Oranges*” –ismin İngilizcesini de yazarak vurguyu güçlendirmiş– yerine “Jewish colony ‘Petah Tikvah’” [“‘Petah Tikva’ Yahudi kolonisi”] yazılmış olmasıydı.²

Başkonsolosun gözlemleri ve İstanbul'a tavsiyeleri, birçok bürokratin olağan bulup aldırmayacağı bu olay karşısında bir

1 DH.ID 1332.Ra.23 108-2/14; 19 Şubat 1914.

2 DH.ID 1332.Ra.23 108-2/14; 19 Şubat 1914.

Osmanlı Türk görevlinin nasıl kapsamlı sonuçlara vardığını bize gösteriyor. Bu belge aracılığıyla, dünyanın savaşa tutuşmasından sadece aylar önce ve Britanya'nın Yahudi halkına Filistin'de ulusal bir yuva sözü vermesinden –Filistin'de ya da Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç kimsenin öngöremeyeceği bir durum– sadece birkaç yıl önce, diplomatın düşüncelerini, önyargılarını ve duygularını anlamamız mümkün oluyor.

Başkonsolos öfkelenmiş ve ambalaj kâğıdı üzerine Türkçe ya da Arapçanın yerini İbranice'nin –geçmişte kalmış, terk edilmiş bir dil– almasının bir aşağılanma olduğunu ifade etmiş. Anlatımından, Siyonist hareket hakkında çok az somut bilgiye sahip olduğunu fakat Yahudi cemaatinin Filistinliler ya da onun ifadesiyle “yerli halk” üzerinde giderek artan bir hegemonya kurmakta olduğunu net biçimde gördüğünü anlıyoruz. Aslında raporda Filistinlilerin temsili söz konusu değil ve Filistinlilerin çıkarlarını korumak üzere konuyu araştırmak Osmanlı İmparatorluğu'nun isteğine kalmış görünüyor, zira bu bürokrat, aynı zamanda, portakalların Yahudiler tarafından değil, bu işi “ezelden beri” yapan yerel halk tarafından hasat edildiğine ve esasen portakalların Yahudi komisyoncular tarafından satın alınıp paketlendiğine olan inancını da dile getiriyor.

Konsolosa göre İbranice alarm zillerini çaldırıyordu zira:

Avusturya ve Macaristan'da iki buçuk milyon Yahudi var ve ticaretiyle, sanayisiyle bilinen bu bölgede büyük ve önemli topraklara sahipler, yine de, Viyana ve Peşte'de rastlayacağımız tek İbranice kelime Kosher ... o da kasap dükkânlarında.

Bunun da ötesinde, İbranice ve Davut Yıldızı kullanımının, aynı kelimelerle ifade etmese de, Avrupa ve Amerika'daki yaygın antisemitizm nedeniyle ihracatı baltalayabileceğini söylüyordu. Raporda ima ettiği en büyük endişesi, Filistin'deki Yahudi faaliyetinin hızla artması ve bunun yeni bir etnik çatışmaya yol açma olasılığıydı.

Konsolos, raporunun sonunda içişleri bakanına İbranice ve dinî sembollere karşı tedbir almasını tavsiye ediyordu. Aslın-